

СПОГАДИ МИХАЙЛА ЗУЗЯКА – УКРАЇНЦЯ, КОТРИЙ В ЧИСЛІ ПЕРШИХ БРАВ УЧАСТЬ У БОЯХ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В історії західних областей України періоду 1939–1945 років є одна важлива специфічна особливість. Вона полягає в тому, що до 1939 р. Західна Україна була під владою Польщі, і українські військовослужбовці, які служили в Польській армії, вже з 1 вересня 1939 р. взяли участь у боях з фашистськими військами в Другій світовій війні (на боці Польщі). Українці, які в той час жили в іншій частині України – УРСР, потрапили на Другу світову війну набагато пізніше – 22 червня 1941 р.

Одним із тих українців Західної України, котрий потрапив на фронт Другої світової війни на самому її початку, був корінний житель Верховинщини Михайло Дмитрович Зузяк. Воював, відзначений бойовими нагородами, був військовополоненим, пережив страхоття концтабору Освенцім, працював на примусових роботах у фашистській Німеччині. Пан Михайло має військові нагороди різних держав Європи.

Пропонуємо запис біографії і спогадів 93-річного довгожителя Гуцульщини із села Красник Михайла Зузяка, зроблений нами під час українознавчої експедиції 2008 р., гуцульським діалектом:

«Я називаюся Зузяк Михайло Дмитрович, 13 лютого 1916 року народження, із села Красник. Живу зараз у своїй хаті на дідовому місці в Краснику. Моя мама Крашецька Параска родом з Красника, прожила 92 роки.

Дедя Зузяк Дмитро з Магурки, загинув у Італії на Австрійській війні.

В сім'ї нас було шестеро дітей: п'ять хлопців (Василь, Лесьо, Іван, Дмитро, Михайло) і одна дівчина, що умерла у 14 років.

В моїй родині всі робили коло землі, тримали маржину, газдували.

В школу я ходив з-за Польщі у Їльцях (закінчив 6 класив). Вчили мене вчителі: подружжя Віндиків, Чіснівський і Моначинська.

У 16 років я вже пішов у Ворохту (Озірний,

Ферещина) в бутин ліс рубити. Тодги використували дворучні пили, сокири і цапіни, а жили в колибах. То було з-за Польщі, над лісництвом кірував Бліхарський. У бутині я проробив до 1938 року, доки не призванси у Польську армію.

В Польщі я попав у піхоту (3-й полк, 21-а дивізія, Стрільці Подгорянські), в місто Бельско. Тодги в піхоті траба було служити 19 місяців, а в кавалерії 24 місяці.

У Польській армії нас застала війна з фашистами. Ми першими з українців попали у вогонь Другої світової війни. Я вже 14 вересня мав вислужити армію, а 1 вересня 1939 року – німці вдарили на Польщу. Восени 1939 року я попав у перший бій із німцями під Краковом. Там ми ші змогли цофнути німців назад на 30 кілометрів, а витак ек они потиснули, то ми відступали і попали в полон. Нас дуже бомбили німецькі літики, тодги багато моїх загинуло, я скочив у окоп, а глина міні лиш ноги присипала. Я шіро помоливси Богу і попросив: «Господи, сохрани мене від смерти». Господь вислухав мої молитви й прозьби і сохранив мене від загибелі на войні.

Третій, послідний бий із німцями був три доби під Томашів-Любельським. Там німці з танками окружили наші три дивізії (улани, артилерія і піхота).

У тім бою загинуло дуже багато нашого войська (з Красника загинув Никола Коржук). Ранком трубка затрубили, аби веречі зброю. Так німці забрали нас у полон.

Нашу колону полонених пригнали на три дні у Ланцут, а витак у Вадовіце за Краковом (тримали нас тиждень). Там фольксдойч набирав із полонених спеціалістів на роботу у Німеччину (хто хотів, то міг си записати).

Одні писалиси, а другі ни писалиси самі на роботу. Я, Олекса Зітинюк з мого села і Василь Стеблійок із Плаю ни записалиси тодги на роботу

**Зузяк Михайло – солдат
строкової служби Польського війська**

**Серед солдатів
Війська польського. 1938 р.**

У Війську польському. 1939 р.

в Німеччину. Ми нічого не знали і мали надію, що нас звільнять... А то хто ни записавси добровільно до Німеччини, то тих з Вадовіце забрали у концентраційний лагерь в Освенцімі.

Освенцім – це був великий смертний концлагерь. Там витак у крематорії палили полонених. А нас там німці морили голодом. Ранком їсти давали лиш одну кофелюку чорної кави без цукру, на полудне – одну кофлю баланди із води, бараблі і капусти (без жиру), а на вечір взагалі нічого ни давали. На цілу добу давали лиш 200 грамів чорного хліба. Полонені футко спадали із сили і з голоду вмирали. Через п'ять з половиною тижнів у Освенцім приїхали три німецькі генерали і дали приказ забрати нас на примусові роботи до Німеччини. Вивезли нас у головний лагерь Штаєрфіран. Там зразу зробили сортировку военнопленних: окреме українці, поляки і євреї. Десіть днів тримали нас у наметах і трощечкі крашше давали їсти. Ми там так кежко бідували, шо Боже борони (нас всіх присіли страшні воші). Нам зробили дезинфекцію і баню.

Всіх українців забрали у Судети на роботу в німецькі фільварки.

Ми під конвоем викопували цукрові бураки аж до Риздв'єних Св'єт. У полі була будка для постового, а ми робили і мерзли на студени. Виддтів нас забрали у Сакси. Там ми виробили півроку в Гасліку на каменоломнях. Ми лупали каміні і кололи на кавалки, аби ними брукувати дороги. Так ми виробили за колючім дротом під німецьким конвоем 19 місяців.

Весною 1941 року нас звільнили з каменоломнів до цивілі. Мене і Стебліюка забрали у село Нойкірх до роботи на фільварках. Там я робив із одним білорусом у икогос німця коло худоби і на городах. У лютому 1942 року міні прийшла тіліграма з Красника, що моя мама дуже

Гуцульські колядники

слаба. Але шеф-німець ни хотів мене пускати з роботи на фільварку, а у арбайтцентрі тоже ни пустили т'хаті і навіть тоту тіліграму у мене забрали. Тогди я рішив тікати... Спакував чумойдан, узев свою арбайтскарту, гроші, переночував у Стебліюка і поїхав 40 кілометрів до Дрездена. У Дрездені узев білет до Кракова тай поїхав поїздом.

У Гурнім Шльонську в місті Гадовіце мене перевірили, зсадили з поїзда і забрали у комендатуру. Комендантом був німець, а з ним був поляк-фольксдойч. Я розказав ім по правді, шо мене ни пускали т'хаті, а я сам втік. Сказав, шо від 1938 року я ни мав ні одного дня вихідного: служив при войську, воював на фронті, попав у полон, був у концлагері і робив на примусових роботах. Я їду видознати слабу маму (ви тоже маєте маму), показав ключі від німецької хати, гроші на дорогу, пообицев вернутиси з України до Німеччини. Тогди поляк сказав німцєви-комендантові аби мене видпустив. Так мене з трудом пустили до хати. Той поляк-фольксдойч добрий був чоловік і порадив мене, шо на границі у Щербіні ек будут перевіряти пограничники поїзд, аби я перейшов із свого вагона у перевірений вагон. Я лишив свої речі у вагоні, сміло пройшов попри пограничника у перевірений вагон і так мене ни ймили. З Кракова я поїхав поїздом на Львів, Станіслав і Делятин, а звідти пішов пішки до Красника.

У Жеб'ю з-за німців начальником арбайтцентру був Чорнушка з Ільців, вин мене уратував, шо мене ни арештувало гестапо. Через місяць Чорнушка виписав міні карту на роботу до Німеччини. Зо мною поїхала також одна дівчіна – Параска Храпчук з Бистриця. Ми доїхали до пересильного пункту в Перемишлі, а звідти через тиждень нас забрали до Німеччини. В поїзді я заговорив по-німецьки до провідниці-німки, а она сказала сопровеждаючому нас начальнику, шо я знаю

Німецький паспорт Зузяка Михайла

Посвідчення в'язня німецького концтабору

Михайло Зузяк зі своїми бойовими нагородами

німецьку мову. Той супроводжуючий забрав мене і Параску Храпчук до свого шефа на роботу. Так ми попали у Райнгессен в місто Майнц, а видтів у село Боденгайм. Ми робили у німця Ріфеля на виноградниках (він мав 65 моргів виноградників). В Німеччині ми проробили ші три з половиною років.

У 1945 році нас звільнили американці і ми могли поїхати жити в Америку. Але після всього пережитого в Німеччині нас кортіло в Україну, в своє село, до свої родини. Тому я і Параска Храпчук (моя майбутня жінка) та Олександр Буковський із Тернопільщини покинули Німеччину і два місяці добиралися по руїнах в Україну (їхали зверхі на вагонах, їхали роверами, йшли пішки). Американці ні перевірили нас, що ми веземо. На річці Вурцель тогди була границя між американською й руською сторонами, там нас перевірили руські пограничники і сказали, що ми узнаймо про радянську владу. Аж на Петра ми були дома. У серпні ми побралися із Параскою Храпчук. Дітий у нас ні було. Ми взяли за свою дочку (у сестри жиночої Маріки) племінницю Ганну. Вона виддана за Василя Мартищука.

Після війни ми жили в Краснику. Я був грамотний, мав закінчених шість класів. В Жеб'ю сказали, що нам таких траба і Кутіщев прийняв мене учителювати. Спершу я робив вчителем у Бистриці, а витак видкрив школу у Краснику. Пізніше мене послали вчитиси на вчительські курси у Коломию, але саме тогди моя жинка Параска заслабла на тифус і я мусів лишити тоту науку. Жинка помали вибула із тої слабости і я пішов на різні лісорозробки у нашому районі.

На почетку я робив Горішшями у бутинах, спав у колибах (1950 року в районі побудували перші гуртожитки для лісорубів). Певний чес я робив десетником у лісі. Витак начальник лісорозробок Пошитой послав мене на курси у Надвірнянську лісотехнічну школу і після науки я робив лісо-

майстром у Попадінці. Пізніше я роки проробив лісником у Верховинському районі. З лісника я вже війшов на пенсію, але ші 12 років потому робив на різних роботах.

Про типерішні чіси тоже вам трохи розкажу. Зараз багато бід у нас від безпорядку і нипослуху молоді. Молодіж спиваїтси дуже (лиш у нашому Краснику є 12 генделиків). А горівка і куриво всім дуже шкідливі. Я видів у Освенцімі ек полонені за куриво виддавали останній кусок хліба і умирали з голоду.

У всіх життєвих бідах, у німецьких лагєрях я моливси Богу і Господь міні помогав. Я цілих 45 років виходив у гуцульських колідниках. Жинка моя Параска була із 1919 року і померла 2003 року. Зараз я живу із своїм онуком Володимиром. Тіпер я прошу Бога, аби я доти жив, докі буду бізувати своїми ногами ходити».

Наша розмова з Михайлом Зузяком вийшла дуже цікавою. Ми довідались багато нового з історії Красника, Гуцульщини і України.

Незважаючи на такий поважний вік, він має дуже добру пам'ять, знає багато гуцульських співанок, володіє польською і німецькою мовами. На наше прохання заспівати народну співанку про Довбуша, пан Михайло охоче заспівав її, а потім ще кілька колядок та окремих пісень польською і німецькою мовами. Він досі пам'ятає окремі розцінки робіт і товарів за часів Польщі. Один день роботи оплачувався так: лісоруба – до 5 золотих; косаря – 2 золотих; гормадінниці і сапаниці – 1 золотий. Корова коштувала 100–150 золотих, 100 кг кукурудзів – 20 золотих, велика хустина – 20 золотих.

Ми почули історії про відкриття кладовища і сучасної церкви в Краснику, на землі Івана Тонюка

Михайло Зузяк колядає в 90-річному віці

(Чуфрюка), у будівництві якої брало участь багато жителів Красника, серед них Іван Мартишук, Василь Максим'юк та Михайло Зузяк. Довідались також про фінансову допомогу сільській церкві від Василя Мартишука – вихідця із Красника, нині жителя Санкт-Петербурга.

Михайло Зузяк особисто бачив Петра Шекарика-Доникового, коли він виступав як посол від Гуцульщини у Польщі на Народному Вічі біля церкви в Жаб'є (на храмовому святі в день Успіння Пресвятої Богородиці), а також знамениту народну співачку із Голів – Чукутиху, котра завжди ходила гарно вбрана по-гуцульськи (із віночком квітів на голові) і знала дуже багато гуцульських співанок. Фотографія Чукутихи із люлькою, зроблена Миколою Сеньковським, одержала золоту медаль у Парижі і відома багатьом сучасним гуцулам. Ми довідались також про знану колись в Жаб'є співачку Безейку з-під Магурки.

Ми познайомилися також із родиною Михайла Зузяка. Його дочка – Ганна Мартишук – сказала нам, що вони гордяться своїм татом. Він ще працює на господарстві, допомагає своїми мудрими порадами. Тато дуже добра людина, він дуже легкий чоловік, йому все вдається. Любить гуцульські страви, особливо боришшійник. Чоловік Ганни – Василь Мартишук (працює сільським головою Красника з 1995 р.) – розповів, що Михайло Зузяк любить допомагати людям, має великий життєвий досвід, яким ділиться з ним та своїми внуками – Володимиром і Олександром.

Нас вразило те, що Михайло Зузяк спорудив із сталевих тросів підвісну переправу через потік, за допомогою якої власноруч перевозить додому велику посудину з чистою джерельною водою. Конструкцію цієї механічної переправи для води він побачив уві сні.

Після зустрічі з Михайлом Зузяком ми переконались, що для запису українознавчих матеріалів з історії Другої світової війни, Красника, Гуцульщини і України особистість цього мудрого гуцула-довгожителю є унікальною. Варто сказати, що на таких мудрих українцях тримається справжня народна духовність, культура, честь і слава Гуцульщини і України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верховинщина: Загальні описи та історичні нариси / Упорядник І. М. Зеленчук. – Верховина: Гуцульщина, 2004. – 331 с.
2. Довідник з історії України (А–Я) / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – К.: Генеза, 2001. – 1136 с.

Іван ЗЕЛЕНЧУК

кандидат фізико-математичних наук,
 старший науковий співробітник
 Філії «Гуцульщина» ННДІУ

Ярослав ЗЕЛЕНЧУК

кандидат історичних наук,
 науковий співробітник
 Філії «Гуцульщина» ННДІУ